

به نام خدا

بررسی تطبیقی امور حسبه
از دیدگاه امام خمینی (ره)، ابن اخوه و غزالی

مؤلف: مرضیه علیخانی، هقی

۱۳۹۸

مؤسسه آموزشی تألیفی ارشدان

سرشناسه	: علیخانی دهقی، مرضیه، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی تطبیقی امور حسبیه از دیدگاه امام خمینی (ره)، ابن‌اخوه و غزالی مؤلف مرضیه علیخانی دهقی.
مشخصات نشر	: تهران: موسسه آموزشی تألیفی ارشدان، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۲ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۵-۷۰۲-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. — دیدگاه درباره امور حسبی
موضوع	: Khomeyni, Ruhollah, Leader and Founder of IRI -- Views on probate law and practice
موضوع	: ابن‌اخوه، محمدبن‌محمد، ۶۴۸-۷۲۹ق. — دیدگاه درباره امور حسبی
موضوع	: غزالی، محمدبن محمد، ۴۵۰ - ۵۰۵ق. — دیدگاه درباره امور حسبی
موضوع	: Ghazzali, Mohammad ibn Mohammad -- Views on probate law and practice
موضوع	: امور حسبی
موضوع	: Probate law and practice
موضوع	: امور حسبی -- ایران
موضوع	: Probate law and practice -- Iran
موضوع	: فقه تطبیقی
موضوع	: *Islamic Law, Comparative
رده بندی کنگره	: DSR ۱۵۷۴/۵
رده بندی دیویی	: ۴۵/۵۵۰۵۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۷۱۱۲۶۲

ارشدان

مؤسسه آموزشی تألیفی ارشدان

نام کتاب:	بررسی تطبیقی امور حسبیه از دیدگاه امام خمینی (ره)، ابن‌اخوه و غزالی
تألیف:	مرضیه علیخانی دهقی
ناشر:	آموزشی تألیفی ارشدان
ویرایش:	اول
نوبت چاپ:	اول ۱۳۹۸
حروفچینی و صفحه آرایی:	www.irantypist.com
طراح و گرافیکست:	www.irantypist.com
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۹۵-۷۰۲-۶
شمارگان:	۱۰۰۰
مرکز خرید آنلاین:	www.arshadan.com www.arshadan.net
مرکز پخش و توزیع:	۰۲۱۴۷۶۲۵۵
قیمت:	۳۴۰۰۰ تومان

امور حسبیه یکی از مباحث مهم و اساسی فقه سیاسی است. امور حسبیه به امور اجتماعی گفته می‌شود که نظام و اداره امور زندگی افراد جامعه و سامان اجتماعی به آن بستگی دارد؛ به طوری که عدم توجه و غفلت نسبت به این امور باعث اختلال زندگی اجتماعی و نابودی تدریجی آن می‌گردد. به همین جهت شارع مقدس نسبت به این امور اهتمام ویژه‌ای دارد و هرگز راضی به اهمال این امور در جامعه نیست. با توجه به اهمیت فراوانی که فهم امور حسبیه در فقه سیاسی دارد، این مسأله مورد توجه این رساله قرار گرفت؛ لذا پژوهش حاضر با عنوان ماهیت، رضوع و قلمرو امور حسبیه از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه)، ابن اخوه و غزالی از طریق اطلاعات کتابخانه‌ای و به روش توصیفی - تحلیلی با هدف تقویت مبانی فقه حکومتی از طریق تبیین مباحث مربوط به امور حسبیه تدوین شده است. علی‌رغم اینکه فقهای شیعه و اهل سنت، در مورد اهمیت امور حسبیه و واجب بودن تصدی آن و فراگیریش نسبت به ابعاد زندگی انسان با هم اتفاق نظر دارند، اختلاف نظرهایی هم بین آنها وجود دارد. این اختلافات از نوع نگرش آنها به حکومت‌ها و تعریف آنها از امور حسبیه سرچشمه می‌گیرد. امام خمینی (رحمه الله علیه) به عنوان نماینده فقه شیعه امور حسبیه را یک مفهوم عام می‌داند که دارای اقسام سه‌گانه است و از جزئی‌ترین مسائل زندگی انسان تا کلان‌ترین مسئله اجتماعی را در بر می‌گیرد. این استنباط به حدی است که تنها راه تحقق آن در جامعه، تشکیل حکومت عادلانه اسلامی است؛ لذا از دیدگاه ایشان امر به معروف و نهی از منکر یکی از مصادیق امور حسبیه است و امور حسبیه یکی از مصادیق ولایت فقیه به شمار می‌آید. ابن اخوه و غزالی به عنوان دو نماینده از اهل سنت با نگرش‌های متفاوت امور حسبیه را امر به معروف و نهی از منکر می‌دانند که گستره‌ی وسیعی در زندگی انسان در بر می‌گیرد البته این گستره به حدی نیست که شامل حکومت و تشکیل آن شود و همواره تحت سیطره حکومت قرار گرفته است و تصدی آن وظیفه آحاد افراد جامعه است.

کلید واژه‌ها: امور حسبیه، ماهیت، موضوع، قلمرو، واجب کفایی

- ۳-۵-۱-۲ ولایت عدول مؤمنین در امور حسبیه ۶۳
- ۶-۱-۲ رابطه ولایت فقیه و امور حسبیه ۶۷
- ۷-۱-۲ نسبت امور حسبیه با امر به معروف و نهی از منکر ۷۱
- ۸-۱-۲ شاخصه‌های امور حسبیه ۷۵
- ۲-۲ گفتار دوم: تفسیر امور حسبیه از دیدگاه ابن اخوه ۷۷
- ۱-۲-۲ تعریف امور حسبیه ۷۷
- ۲-۲-۲ مهم‌ترین مصادیق امور حسبیه ۷۸
- ۲-۲-۲ حدود امور حسبیه با توجه به ابعاد زندگی انسان ۸۲
- ۲-۲-۱ متصدی امور حسبیه در جامعه اسلامی و شرایط لازم برای تصدی ۸۴
- ۲-۲-۴ متصدی امور حسبیه در جامعه اسلامی ۸۵
- ۲-۲-۴ شرایط تصدی امور حسبیه ۸۷
- ۵-۲-۲ نسبت امور حسبیه با امر به معروف و نهی از منکر ۹۰
- ۶-۲-۲ شاخصه‌های امور حسبیه ۹۱
- ۳-۲ گفتار سوم: تفسیر امور حسبیه در دیدگاه غزالی ۹۳
- ۱-۳-۲ تعریف امور حسبیه ۹۳
- ۲-۳-۲ مهم‌ترین مصادیق امور حسبیه ۹۵
- ۳-۳-۲ حدود امور حسبیه با توجه به ابعاد زندگی انسان ۹۷
- ۴-۳-۲ متصدی امور حسبیه و شرایط لازم برای تصدی ۹۸
- ۱-۴-۳-۲ متصدی امور حسبیه ۹۹
- ۲-۴-۳-۲ شرایط متصدی امور حسبیه ۱۰۰
- ۵-۳-۲ نسبت امور حسبیه با امر به معروف و نهی از منکر ۱۰۹
- ۶-۳-۲ شاخصه‌های امور حسبیه ۱۰۹
- ۴-۲ نتیجه ۱۱۱

فصل سوم: تبیین حکمی امور حسبیه (از دیدگاه امام خمینی (ره)، ابن اخوه و غزالی)

- ۱-۳ گفتار اول: تعیین حکم امور حسبیه و ادله آن ۱۱۵
- ۱-۱-۳ بیان حکم وجوب ۱۱۵

- ۱۲۰..... ۳-۱-۲ ادله حکم وجوب.....
- ۱۲۱..... ۳-۱-۲-۱ ادله وجوب امر به معروف و نهی از منکر.....
- ۱۲۷..... ۳-۱-۲-۲ ادله اثبات وجوب امور حسبه در قالب مصادیق آن.....
- ۱۲۸..... ۳-۱-۲-۳ روایات دال بر تصدی امور حسبه توسط پیامبر اکرم (صلی الله علیه واله) و امام علی (علیه السلام).....
- ۱۲۹..... ۳-۲ گفتار دوم: اثبات نوع وجوب امور حسبه از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه)، ابن اخوه و غزالی.....
- ۱۳۱..... ۳-۱-۲-۳ وجوب امور حسبه از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه).....
- ۱۳۷..... ۳-۲-۳ نوع وجوب امور حسبه از دیدگاه غزالی.....
- ۱۳۹..... ۳-۲-۳ نوع وجوب امور حسبه از دیدگاه ابن اخوه.....
- ۱۴۰..... ۳-۳ نتیجه.....

فصل چهارم: بررسی تطبیقی امور حسبه (دیدگاه‌های امام خمینی (ره)، ابن اخوه و غزالی)

- ۱۴۱..... ۴-۱-۱ گفتار اول: اشتراک آراء و اقوال درباره امور حسبه.....
- ۱۴۱..... ۴-۱-۱-۱ اشتراک در تبیین حکم.....
- ۱۴۳..... ۴-۱-۱-۲ اشتراک در شمول و گستردگی امور حسبه نسبت به ابعاد زندگی انسان.....
- ۱۴۴..... ۴-۲ گفتار دوم: افتراقات آراء و اقوال درباره امور حسبه.....
- ۱۴۴..... ۴-۲-۱ مبنای تفاوت دیدگاه‌ها درباره امور حسبه.....
- ۱۴۴..... ۴-۱-۲-۱ مسأله مشروعیت حکومت.....
- ۱۴۷..... ۴-۱-۲-۲ دخالت عنصر عدم رضایت شارع به اهمال در مفهوم امور حسبه.....
- ۱۴۴..... ۴-۲-۲ بیان نقاط افتراق آراء و اقوال امام خمینی (رحمه الله علیه) ابن اخوه و غزالی درباره امور حسبه.....
- ۱۴۹..... ۴-۲-۲-۱ تفاوت در مصادیق امور حسبه.....
- ۱۵۰..... ۴-۲-۲-۲ تفاوت در تعیین اقسام برای امور حسبه.....
- ۱۵۱..... ۴-۲-۲-۳ تفاوت در متصدی امور حسبه.....
- ۱۵۳..... ۴-۲-۲-۴ تفاوت در شرایط لازم برای تصدی امور حسبه.....
- ۱۵۴..... ۴-۲-۲-۵ تفاوت در نسبت امور حسبه با امر به معروف و نهی از منکر.....

- ۱۵۵.....۶-۲-۲-۴ تفاوت در کیفیت و نوع وجوب امور حسبیه
- ۱۵۸.....۷-۲-۲-۴ تفاوت در شاخصه‌های امور حسبیه
- ۱۵۹.....۳-۴ نتیجه
- ۱۶۰.....نتیجه‌گیری
- ۱۶۲.....پیشنهادها
- ۱۶۳.....منابع

www.ketab.ir

امور حسبيه از موضوعات مهمی است که همواره در میان متفکران اعم از شیعه و سنی مطرح بوده است. امور حسبيه به امور اجتماعی اطلاق می‌شود که نظام و اداره امور زندگی آحاد جامعه و سامان اجتماعی از هر نظر به آنها بستگی دارد؛ به گونه‌ای که عدم توجه و اهتمام به آن منجر به اختلال در زندگی اجتماعی و به تدریج اضمحلال و نابودی آن می‌شود. به همین جهت شارع مقدس به آن توجه ویژه داشته و هیچگاه راضی به اهمال و بی‌توجهی نسبت به این امور نیست.

استعمال واژه «حسبه» و امور حسبيه در عصر پیامبر (صلی الله علیه و اله) رایج نبوده است؛ هرچند به مفهوم واقع آن در سیره رسول خدا (صلی الله علیه و اله)، امام علی (علیه السلام) و حاکمان و خلفاء مل مبعده است. همین امر باعث شده است که اختلاف نظرهایی بین فقهای شیعه و اهل سنت در مورد امور حسبيه بوجود آید. از آنجایی که علمای اهل سنت بر اساس بینش فقهی‌شان برای تلفیق سلاطین مشروعیت دینی قائل بودند، لذا قدمت توجه به مفهوم حسبه و امور حسبيه، در فقه اهل سنت نسبت به فقه شیعه بیشتر است. فقهای اهل سنت از قرن پنجم در کتاب‌هایی که در مورد حکومت تألیف می‌کردند به صورت مستقل حسبه را مورد بررسی قرار می‌دادند؛ هرچند در بین آنها استعمال واژه حسبه نسبت به واژه امور حسبيه کاربرد بسیار گسترده‌تری داشته است. اما در آثار فقهای شیعه تا قرن هشتم حسبه و امور حسبيه اصطلاح رایج و روشنی بوده و برای نخستین بار شهید اول این عنوان را در کتاب خود مطرح می‌کند و پس از ایشان به امور حسبيه به عنوان یک موضوع فرعی در لابه‌لای موضوعات گوناگون اشاره شده است. در بین فقهای شیعه استعمال واژه امور حسبيه از شیوع بیشتری برخوردار است هرچند واژه «حسبه» همگامی توسط آنها به کار برده شده است. در طول تاریخ با تحول فقه به خصوص فقه سیاسی، مفهوم امور حسبيه از یک مفهوم عرفی و بسیط عبور کرده و به عنوان یک مفهوم مهم سیاسی در اندیشه فقهای شیعه ایفای نقش کرده تا جایی که به عنوان مبانی تشکیل حکومت اسلامی مطرح شده است.

بنابراین با توجه به اینکه امور حسبيه نقش مهمی در تنظیم مناسبات فردی و اجتماعی افراد در جامعه دارد و بر طیف وسیعی از مسائل فردی و اجتماعی اثرگذار است، ضروری است به صورت دقیق و موşkافانه مورد بررسی قرار گیرد. لذا در این نوشتار می‌خواهیم به بررسی

ماهیت موضوع، قلمرو امور حسبیه از دیدگاه ابن اخوه و غزالی به عنوان دو عالم اهل سنت با دو نگرش متفاوت نسبت به امور حسبیه و امام خمینی (رحمه الله علیه) به عنوان فقیه شیعه بپردازیم.

نوشتار پیش رو در قالب چهار فصل به بررسی امور حسبیه از حیث موضوع، ماهیت و قلمرو پرداخته است. در فصل اول مفاهیم اصلی تحقیق از نظر لغوی و اصطلاحی بررسی شده است و در فصل دوم امور حسبیه از نظر موضوعی از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه)، ابن اخوه و غزالی تبیین شده و در فصل سوم حکم امور حسبیه و ادله آن بیان شده است. و در فصل چهارم، به بیان نقاط اشتراک و افتراق آراء و نظرات این سه فقیه بزرگوار پرداخته شده است.